

УДК 391“20”

ПОНОМАР ЛЮДМИЛА

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

PONOMAR LIUDMYLA

a Ph.D. in History, a senior research fellow at the *Ukrainian Ethnological Centre* Department of the NASU M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology

Бібліографічний опис:

Пономар, Л. (2021) Напрями дослідження народного вбрання у світі сучасної інтерпретації. *Народна творчість та етнологія*, 3 (391), 82–93.

Ponomar, L. (2021) Trends of Researching Folk Attire in the Light of Modern Interpretation. *Folk Art and Ethnology*, 3 (391), 82–93.

НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАРОДНОГО ВБРАННЯ У СВІТІ СУЧАСНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Анотація / Abstract

Статтю присвячено актуальним завданням дослідження народного вбрання. Це проблеми, пов'язані з вивченням історії традиційного одягу, особливостей регіонального вбрання, нових функцій народного костюма в умовах урбанізації та національного піднесення українців. У статті розглянуто полеміку на шпальтах Інтернет-видань про час появи вишивки українських сорочок, про козацьке вбрання, розвиток етностилу тощо.

Підкреслено роль народного одягу як культурного феномену в національному згуртуванні. Відродження народного вбрання, національного стилю в моді актуалізує нову дослідницьку проблематику для етнологів, мистецтвознавців, дизайнерів одягу.

Розглянуто дискусійні питання причин відродження народного вбрання. Заперечено думку про те, що функція народного одягу як маркера самоідентифікації визначається війною, а також спростовано міркування про запозичення з Литви моди на вишиванки. Наголошено на тому, що відродження народного костюма, поширення етностилу пов'язані, насамперед, із національним піднесенням, що традиційне вбрання є для сучасників ефективним інформативним джерелом та джерелом фешн-інновацій XXI ст. У цьому контексті підкреслено непересічне значення резонансних проєктів «Щирі. Спадщина», «Щирі. Свята», «Баба Єлька» та ін. Велика зацікавленість традиційним одягом потребує створення широкої інформативної бази знань про народний костюм. У статті наголошено, що актуальне завдання для дослідників народного вбрання (етнологів, мистецтвознавців, фольклористів) – створення інформативного каталогу народного одягу українців.

Дискусійні питання окреслили потребу у фундаментальних дослідженнях одягу періоду Київської Русі, XVI–XVIII ст., осмислення функцій народного вбрання як культурного феномену на сучасному етапі.

Ключові слова: народне вбрання, проблематика сучасних досліджень, походження вишивки сорочок, міфи про козацький одяг, Полуботчишина сорочка, етностиль.

The article is dedicated to urgent tasks of national attire research. These are the problems related to the study of the history of traditional clothing, peculiarities of regional dress, new functions of folk clothes in the conditions of urbanization and national elation of Ukrainians. The controversy on the columns of online publications about the time of emergence of embroidery of Ukrainian shirts, Cossack clothing, the development of ethnic style, etc. is considered in the paper.

The importance of folk attire as a cultural phenomenon in national unification is emphasized. The revival of folk clothing, national style in fashion raises new research issues for ethnologists, art critics, fashion designers.

The thought, that the function of folk clothing as a marker of self-identification has been determined by the war is denied, and also the opinion about borrowing of fashion on vyshyvanka from Lithuania is disproved.

It is emphasized, that the revival of folk costume, extension of ethnic style are connected first and foremost with national elation, that traditional clothing is an effective source of information and a source of fashion innovations of the 21st century for contemporaries.

The outstanding importance of the resonance projects *Sincere. Heritage, Sincere. Holidays, Baba Yelka* and others is accentuated in this context. Great interest in traditional clothing requires the creation of a wide information base of knowledge about folk costume. It is emphasized in the article, that the most important task for the researchers of clothing – ethnologists, art studiers, folklorists – consists in the creation of informative catalogue of the Ukrainian folk attire.

Debatable issues have distinguished the necessity of fundamental research of the clothing of the Kyivan Rus period and the 16th – 18th centuries, understanding of the functions of folk attire as a cultural phenomenon at the present stage.

Keywords: folk attire, modern research problems, origin of shirts embroidery, myths about Cossack clothes, “Polubotchyshyna” shirt, ethnic style.

Початок ХХІ ст. увійшов в історію України як період національного піднесення. Події Помаранчевої революції, революції Гідності актуалізували соціальну функцію традиційного вбрання. У всі часи народний одяг був важливим маркером національної ідентифікації, однак у період революцій та війни, розпочатої Росією, йому належить важливе місце у вияві активної позиції щодо захисту національного суверенітету. Ці події спричинили відновлення народного костюма у повсякденні. Перед сучасними дослідниками постає широке коло проблем з інтерпретації народного вбрання у контексті його функціонування – традиції та новації. У цій статті – міркування про актуальні завдання вивчення народного вбрання з огляду на сучасні запити. Зокрема, йдеться про проблематику, яку дослідники осмислювали впродовж ХХ–ХХІ ст., однак нині вона потребує цілісного ґрунтового вивчення. Цю проблематику можна розділити на два напрями: класичний напрям досліджень, що стосуються історії костюма, типології, географії, регіональних досліджень; і напрям, присвячений вивченню нових функцій народного вбрання в умовах урбанізації та політичної активності українців, зокре-

ма інформативної: етнічної, регіональної тощо. Нові реалії потребують нового прочитання традиційного костюма у просторі міста і села (естетичний, філософський, символічний коди, реконструкція, стилізація тощо). Велика зацікавленість широкого кола населення, входження традиційного вбрання у святкове та буденне життя вимагає від дослідників одягу створення широкої інформативної бази знань про традиційний одяг. Чи сформована така база відомостей про вбрання? Публікації дослідників традиційного костюма, а також полеміка на шпальтах Інтернет-видань про час появи вишивки українських сорочок, козацького вбрання, етностилю виявляють прогалини у дослідженнях етнологів і, як наслідок, – міфи про традиційний одяг, що спрощують соціокультурну значущість народного одягу.

Хрестоматійними стали праці про традиційне вбрання українців К. Матейко, Т. Ніколаєвої, Г. Стельмашук, О. Косміної, Я. Кожолянка. Безперечно, до когорт видатних дослідників одягу належать В. Білецька, К. Стамеров, Я. Прилипко, що розробляли питання типології, методики дослідження, історії костюма. Однак до цього часу не розкрито проблематику регіо-

нальних досліджень. Варто згадати внесок у вивчення вбрання Середньої Наддніпряни, Поділля, Полісся Т. Ніколаєвої, Л. Булгакової, А. Українець, Л. Іваневич, О. Воробей. Та все ж важливі проблеми вивчення одягу різних регіонів України ще потребують спеціальних досліджень: визначення локальних типів вбрання та зон їх поширення. Ця проблематика особливо актуальна для Слобожанщини, Півдня України, Східного Полісся, попри окремі дослідження, – Поділля. Цінний досвід польських етнологів, що вміло вибудовують дослідницьку стратегію. Вони розробляють сучасну тематику – місце народного костюма в урбанізованому суспільстві, однак у рамках основних завдань продовжують роботу над створенням регіональних атласів одягу [21]. Вивчення регіональних праць у ХХІ ст. (в ідеалі – ареалогічних): виокремлення локальних типів, меж їхнього поширення – досить складна проблема. Залишилася мала кількість респондентів, які могли б докладно описати місцевий одяг, тобто дати повну інформацію за питальником, що забезпечило б створення карти за густою мережею населених пунктів. Однак можна поєднати базу музеїв та експедиційні записи, і за одиницю брати не населений пункт, а район, показавши знаками найбільше чи менше поширені явища. На синхронному рівні такі праці дадуть можливість систематизувати матеріал, простежити просторову варіативність, і, головне, – якнайточніше представити типологію явищ, зрозуміти вплив історичних чинників, що в результаті зумовляють специфіку одягу певної території. На часі – розробка іншої проблематики: дослідження вбрання не тільки ХІХ–ХХ ст., але й інших історичних періодів. На потребу ґрунтового вивчення одягу давнього історичного періоду звертали увагу і, зокрема, робили власні спроби інтерпретації трипільського, скіфського вбрання українські дослідники, зокрема Я. Прилипко [23, с. 18–33], Л. Клочко [9, с. 19–27] та ін. Чи має цей одяг стосунок до українського вбрання?

Безперечно, як одяг давнього населення на теренах України. Зокрема, із метою вивчення деяких спільних форм вбрання в пізніші часи. Матеріали про одяг та вишивку на українських землях доби Київської Русі, пізнього середньовіччя представлено у виданні «Історія декоративного мистецтва України» за дослідженнями Г. Стельмашук [8, с. 249–266, 377–387]. Однак складні питання інтерпретації давнього вбрання можуть бути розв'язані у спеціальних роботах. Актуальність цих завдань засвідчила полеміка на шпальтах Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ» [16], українського онлайн-огу суспільно-історичного, науково-популярного видання «Історична Правда» [17], у наукових публікаціях [10]. Зокрема, дискусія з приводу вбрання фігурки та його декорування зі скарбу, знайденого в с. Мартинівка Канівського району Черкаської області [10, с. 370; 16]. Відома дослідниця Оксана Косміна припускає, що це може бути верхній одяг – каптан, на якому спереду простежуються дрібні риси. Однак заперечує думку Г. Стельмашук, що це вишивка. Можна погодитися, що вид вбрання на фігурці важко визначити. Це, зокрема, може бути і верхня сорочка. Про верхню чоловічу і жіночу сорочку свідчать літописні матеріали. Причому дослідники давньоруського костюма зазначали, що розмір коміра міг бути як посередині, так і зліва чи справа на грудях [26, с. 43]. Можливе також припущення, що композиція з рисок – це умовна передача орнаменту. Варто згадати думку відомого вченого В. Сєдова, який визначав матеріали археології як основне джерело для вивчення одягу східних слов'ян VI–IX ст. [28, с. 30]. Він вважав слушним міркування дослідника слов'янської культури та історії Київської Русі Б. Рибаківа про те, що на фігурках Мартинівського скарбу зображена саме сорочка – тунікоподібна, з прямими рукавами, вишитою вставкою. Широка вишивка, як зазначив автор, також «є на одязі чоловічих зображень на срібних браслетах домонгольської Русі» [28, с. 33]. Зразки

верхнього одягу типу свити, каптана мали іншу довжину: вони були довгі, і саме таке вбрання дослідники бачать на чоловічих фігурках Збруцького ідола [28, с. 33]. Ця дискусія окреслила дуже значущу проблему, що насамперед стосується питання тягlosti вишивки на теренах України. Тільки ґрунтовне вивчення нових археологічних, писемних пам'яток дасть змогу висунути переконливі версії, підкріплені фактажем. Очевидно, на часі окреме дослідження одягу за пам'ятками часів Київської Русі. У цьому контексті важливі напрацювання дослідників Г. Миронової [15], Г. Войтів [4], Л. Батюк [3], Г. Гримашевич [6], В. Горобця [5], продовження вивчення матеріалів судових справ, сотенних канцелярій і ратушних книг, Литовських статутів, а також портретного живопису, музейних матеріалів тощо. Необрґрунтованими видаються твердження про те, що вишивка українських сорочок прийшла в кінці XVIII ст. з міської культури, потім (на початку XX ст.) зникла на селі і знову повернулася в місто. [16; 10, с. 371–373]. Навіть важко уявити, як за такий короткий час могло виникнути багатюще регіональне розмаїття декорування сорочок вишивкою чи тканиям. Та ще й так різко перекочувати у місто. Як пояснюють таку концепцію? «Связь между “панской” и сельской одеждой собенно заметна в вышивке белым по белому левобережных (черниговских, полтавских, слобожанских) сорочек. Это и не удивительно, поскольку на данных территориях сохранилась приемственность бытового уклада казацкой старшины. Здесь в кон. XVIII – нач. XIX вв. работали многочисленные помещицьи мастерские, в которых крепостные крестьянки вышивали бытовые вещи для господ. Сельские вышивальницы перенимали из господских вышитых вещей орнаментальные сюжеты, технику шитья, месторасположение декора» [10, с. 372]. Одним з аргументів цієї теорії слугує той факт, що про вишивку в давніші періоди згадано тільки на одязі багатих [16]. Ці міркування О. Косміної, що увійшла в

історію етнології як автор фундаментальної багатотомної праці, не є достатньо обґрунтовані. Однак дослідниця окреслила актуальну для української етнології проблему, що спонукає до нових пошуків. Слід зазначити, що в цей історичний період Україна, на відміну від Росії, не була суцільно покріпачена. Козацтво боролось за свої права, і відомо, що значна частина козацтва на Лівобережній Україні відстояла їх, як і «околична шляхта» на Правобережній Україні. Суперечливу тезу доповнює ще одна – про походження сільської вишивки з міста. Так само, як і міркування про чорний колір вишивок на Поділлі – причиною нібито стало розведення тут «чорних овець» [12]. Заперечення пізньої появи вишивки на селі (тут не йдеться про впливи міського одягу) – це не замилювання власною культурою, а цілком об'єктивна оцінка того, що українці створили багатющу унікальну спадщину вишитих та тканих сорочок із розмаїттям орнаментального та колористичного вирішення в межах регіональних та локальних традицій Карпат, Полісся, Поділля, Буковини, Середньої Наддніпрянщини, Слобожанщини, Півдня України. Ці етнокультурні риси, як і комплекси вбрання, не могли скластися за короткий проміжок часу і зникнути раптово. Карту, підготовлену до атласу українського народного одягу в 70-х роках XX ст., що відображає колір і розташування орнаменталії жіночих сорочок кінця XIX – початку XX ст., проаналізував Я. Прилипко [24, с. 18]. Зокрема, він дійшов висновку, що ареали колористики вишивок на жіночій народній сорочці збігаються із загальноетнографічним зонуванням України. При цьому зазначив, що для Чернігівщини і Полтавщини характерна одноколірність вишивки, для Київщини, Черкащини, частково Поділля – «майже суцільна двоколірність», на Волині – переважає одноколірність, причому на півдні – південному заході Поділля починається ареал поліхромії. Дослідник звернув увагу і на те, що «одноколірність Лівобережжя утворена вишивкою білими

нитками (“біллю”), ареал якої тяжіє до сіверської землі; червона одноколірність (волинське занизування), змінюючись у напрямку до Поділля, Галичини – до літописних волинян. Етнокультурні зв’язки та впливи спричинили переважання чорного кольору у певних районах Покуття, Західного Поділля, що, цілком ймовірно, пов’язане з романською традицією. Однотипна червона вишивка виявляє спільність з білоруською традицією, південними слов’янами, має давні слов’янські, східно-південнослов’янські риси. Багатоколірна гуцульська вишивка, на думку дослідників, має паралелі з північно- та південноросійським і волго-фінським населенням, що пояснюється її поширенням у найбільш давній період» [24, с. 17]. Отже, учений за матеріалами дослідження декорування одягу вказав на його зв’язок із культурою племінних утворень. Однак позитивним фактом полеміки навколо часу формування української вишивки є те, що було окреслено питання, які не достатньо розроблені та представлені загалом українськими науковцями. Декоруванню вбрання, мабуть, найбільше приділено уваги у працях Т. Ніколаєвої, безпосередньо українській вишивці, зокрема сорочок – у дослідженнях Т. Кара-Васильєвої, подільській вишивці сорочок – Л. Булгакової, хоч й інші дослідники не оминали цього питання. У фундаментальному виданні «Історія декоративного мистецтва України» на основі аналізу пам’яток археології прослідковано перші прояви мистецтва, започаткування орнаментики [8]. Об’єктом аналізу стало мистецтво кочових племен Північного Причорномор’я – кіммерійців, скіфів, сарматів, а також античних міст, оскільки традиції цього часу, на думку науковців, знайшли свою інтерпретацію в подальшому поступі історії і, зокрема, відіграли помітну роль у розвитку мистецтва Київської Русі.

Однак на часі продовження дослідження цієї проблеми із залученням нових джерел. Варто знову звернутися до літописів, археологічних праць. Згадки про вишивку

селянського одягу давньоруського періоду є, зокрема, у праці М. Рабіновича з посиланням на М. Фехнер [26, с. 42], у Литовському статуті, однак це питання потребує окремого комплексного дослідження. Водночас важливо приділити увагу питанням визначення термінів, наведених у давніх пам’ятках. Думки про появу вишивки тільки у кінці XVIII ст. не є обґрунтованими, оскільки вишивка – одна з типових рис регіональних комплексів, що складались упродовж тривалого часу. Хоч, безперечно, питання виникнення, поширення, формування специфічних рис вишивки потребує так само спеціальних праць. У багатьох роботах дослідників вишивки проаналізовано різноманіття технік, колористики, орнаментики, однак на часі ґрунтовне дослідження з постановкою проблеми: як і чому відбулося формування специфічних рис вишивки. І, безперечно, вона не зникла безслідно на початку XX ст., а й далі жила на селі, хоч відбувалися зміни техніки, колористики та крою сорочок. На жаль, втрачалися давні риси, однак цей процес також потребує ґрунтового осмислення. На часі також написання фундаментальної праці про вбрання козаків, оскільки є історичні джерела: українські, польські та ін. описи, малюнки одягу козаків, досі ще не оприлюднені. Це дуже важливо, на нашу думку, для спростування заперечень достовірності описів, поданих у праці Д. Яворницького «Запорожжя в остатках старини и преданиях народа», оскільки, як зазначила О. Косміна, він «викладає факти, збудовані за спогадами літніх людей, яких він опитував під час подорожей Катеринославщиною та Херсонщиною, де свого часу існувала Запорозька Січ. Проте науково доведено, що спогади – сумнівне джерело інформації. Однак романтизований і такий милий серцю народників образ запорозького козака підхопили та розтиражували мандрівні театральні трупи, що закріпили в масовій свідомості українця уявлення про запорожця, як про людину в широких червоних шароварах, вишиванці та з оселедцем на

голові» [17]. Досвід діалектологів, етнолінгвістів, етнологів, етномузикологів показав, що записи від респондентів (інформантів) є надійним джерелом, і цей факт – неспростовний, тобто наукою доведено протилежне (один з прикладів – «Атлас української мови»). Найправдивіші події після аварії на Чорнобильській АЕС: виселення людей з рідних місць, трагедія пережитого, втраченого, нові місця – постають саме в записах від респондентів-переселенців. У цьому контексті важлива також праця українських етнологів «Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів» [7], у якій великий пласт польового матеріалу, записаного в усіх областях України, репрезентує регіональні традиції одягової культури впродовж XX–XXI ст. З написанням фундаментального дослідження про козацьке вбрання не виникло б також питання про шаровари – чи справді козаки носили їх [17]. Цей тип крою штанів як давній був відомий до кінця XIX ст. на Поділлі, Поліссі (Житомирщина) і, особливо, на Полтавщині, Слобожанщині. Власне на Полтавщині, Слобожанщині за матеріалами карт, підготовлених до «Атласу народного одягу» українців етнологами ІМФЕ ім. М. Рильського, локалізується ареал назви «шаровари». У кінці XIX – на початку XX ст. назва «шаровари» вже була малопоширена. Так само дослідження про одяг козаків та їхні зв'язки допомогло б розв'язати інші дискусійні питання, що постають сьогодні довкола «Полуботчишиної сорочки» – її походження, використання вишитої орнаментики. Це сорочка з колекції графині В. Капніст, яка успадкувала її як одна із нащадків роду Полуботків. Сорочку демонстрували на виставці XII Харківського археологічного з'їзду 1902 року. С. Таранушенко дав високу оцінку їй як твору мистецтва. За твердженнями науковця, вона унаочнює запозичення територіально віддалених орнаментальних мотивів. Сорочка з домотканого полотна вражає багатим декоруванням: вишиті композиції на рукавах, подо-

лі, грудях та спині доповнюються нашивками з кольорових тканин по всіх швах. С. Таранушенко дав характеристику головної орнаментальній композиції на грудях та спині, відзначивши просте і конструктивне рішення. В українській вишивці також є такі орнаменти: «павук», «баранячі ріжки», квіти в обрамленні композиції з трикутників, ромбів з «вусиками» та ін. Незвичним для українських сорочок є широке розташування на грудях та спині, що має форму п'ятикутника, звернутого додолу гострим кутом. С. Таранушенко на основі порівняння українських зразків сорочок та зразків сорочок угро-фінських народів – чувашів, мордві, марійців, показав велику схожість не тільки в орнаментиці, але й у розташуванні та вирішенні орнаментальної композиції [30]. У своїй науковій розвідці дослідник зазначив, що «гетьманська» сорочка була взірцем для кустарів при Полтавському губернському земстві як один із важливих зразків характерних українських «національних мотивів» [30]. Осмислення цього процесу є, на думку С. Таранушенка, дуже цікавим, оскільки дає змогу простежити процес засвоєння чужих орнаментальних мотивів. Дослідник чернігівської вишивки А. Адруг висловив думку, що схожість може бути зумовлена не лише певними мистецькими контактами, а й паралельністю культурно-історичного розвитку. Він зазначив, що це не дивно, оскільки чернігівські майстри працювали на високому технічному і художньому рівні, творили за зразками і вносили у новий витвір своє розуміння функціонування декоративних елементів у загальній композиції та формі одягу [1, с. 39]. Очевидно, сорочка, яка пов'язана з ім'ям гетьмана і викликає дискусію щодо наслідування декорування, потребує й сьогодні пошуків її зв'язку з родиною Полуботка, її походження. Якщо це сорочка марійців (чемерисів), то варто присвятити окрему розвідку і з'ясувати її появу у контексті зв'язків українців і чемерисів, використовуючи архівні матеріали. Марійці, відомі під етнонімом

«чемериси», переселялися з Поволжя на Україну, починаючи з початку XVI ст. Їх міграції XVI ст. пов'язані з повстанням чемерисів проти московської влади. Вони брали активну участь у визвольній боротьбі під проводом Богдана Хмельницького, воювали у складі війська гетьмана Петра Дорошенка з гетьманами Михайлом Ханенком та Іваном Самойловичем, з російськими військами, які стояли облогою довкола Чигирин у 1672–1673 роках. Тривале проживання позначилося на їхніх тісних контактах з українцями, як зазначають дослідники, лишили слід в матеріальній культурі [11, с. 164–165]. Отже, можливо, пошуки контактів в різних архівних документах могли б прояснити появу сорочки у спадщині Павла Полуботка.

Сучасний період – це час великого інтересу широкого загалу до народного вбрання, це розквіт етностилю, що став частиною одягової культури населення України, незалежно від національності. У цьому контексті варто зупинитися на одній тезі, оприлюдненій на сторінках Інтернет-видань щодо причин відродження народного вбрання: «Допоки у нас точитиметься війна на сході, доти навколо вишитої сорочки виникатимуть, розвиватимуться та множитимуться різні міфи, доти значення цього елементу одягу залишатиметься актуальним і значимим... Модні ті країни, й у тренді – одяг з тих країн, де тривають військові конфлікти» [16]. Тобто функцію народного одягу як маркера самоідентифікації визначає війна. Але не можна робити акценту на війні. Суть процесу відродження народного костюма, поширення етностилю пов'язані, насамперед, із національним піднесенням, і війни при цьому може не бути. І зовсім абсурдне твердження про запозичення вишиванки з Литви: «Ідея одягнути народне вбрання і вийти на люди й справді походить від литовців. Хоча подібні свята є й у Латвії, й в Естонії» [16]. Ці твердження так само не витримують критики. Відродження традиційного вбрання та поширення народного стилю в повсякденні безпосередньо пов'язане із періодом наці-

онального піднесення. У ґрунтовній статті «Національний стиль в одязі як вираз національної самосвідомості» О. Матюхіна переконливо показала роль народного вбрання, національного стилю як вираження національної самосвідомості, національної ідентичності в Україні та інших державах [14]. Авторка навела приклади цього процесу в різних країнах; зокрема довела, що залучення городянами елементів народного одягу в міський одяг було ознакою демократичних переконань. Відмова від одягу привілейованих станів виражала ототожнення з інтересами народу, визнання рівності всіх у державі. Зокрема, таким було використання елементів народного одягу якобінцями за часів Великої французької революції: у чоловіків – санкюлоти (довгі брюки, характерні для народного костюма), куртка-карманьйола, червоний ковпак; у жінок – двобортна куртка без корсета, спідниця з синього сукна, триколірний пояс-шарф. О. Матюхіна зазначила, що це не було пряме повторення народного костюма, але його стилізація як символ інтересів нації загалом. У період, пов'язаний з Чотирилітнім сеймом у Польщі, молодь одяглась у жупани, кунтуші, конфедератка стала патріотичним символом. Такий одяг поєднували із дотриманням польських національних традицій, знанням своєї історії – одяг був складовою частиною культури патріотів. Використання елементів народного одягу в міському костюмі мало патріотичне значення і в інших країнах: в Угорщині, Шотландії, Чехії. Думка ж, що «війна породжує моду», видається спрощеним припущенням. Якщо взяти як приклад литовців, то народні традиції, народне вбрання, мова були виявом спротиву радянській системі. Литовці проявляли єдність – розмовляли литовською і дуже часто не відповідали російською – такий собі мирний мовчазний бунт. Їхній костюм, народні пісні і танці були виявом єдності. Але ні в якому разі литовці не вплинули на входження вишиванки у життя українців. На початку ХХІ ст. вишиту сорочку почали активно

одягати у період Помаранчевої революції, революції Гідності. Це був символ спротиву старій системі, що не забезпечувала справжню незалежність України, це був виступ за мову, культуру українців, за вільний правовий розвиток, це був вияв своєї належності до патріотичного руху. Цей рух був і в 60-х роках ХХ ст., однак він не мав масового характеру. У ґрунтовній праці «Український одяг у системі міської культури Києва (друга половина ХІХ – початок ХХІ століття)» М. Олійник показала зв'язок відродження народного костюма в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. з демократичними ідеями інтелігенції [18]. Це дослідження має велике значення як ґрунтовний аналіз подій, з якими пов'язане відродження інтересу до народного вбрання, його ролі як маркера ідентичності у період національного піднесення на початку ХХІ ст. Праця написана на основі інтерв'ю з учасниками Параду вишиванок, Дня Києва тощо. Матеріали Інтернет-ресурсів 2012–2019 років показують значення народного вбрання як культурного феномену у національному згуртуванні [22]. Відродження народного одягу, національного стилю в моді набуло загальнонародного характеру. Ці процеси актуалізують нову дослідницьку проблематику. У другій половині ХХ ст. традиційне вбрання виходить з ужитку (хоч у різних регіонах це відбувається нерівномірно), головною стає проблема трансформації одягу та тягlosti традицій його використання. На виході традиційного вбрання з ужитку, послаблені функції одягу позначилися руйнування культури села, переїзд з села до міста, формування нового світогляду за радянських часів. Однак народний одяг не зник зовсім на початку ХХ ст. і не «перейшов у місто». Слід зазначити, що у 50–70-х роках ХХ ст. у більшості регіонів України народний одяг використовувало старше покоління, у змінених формах крою, вишивки – молодь, і водночас широко – у весільній обрядовості [20]. Вивчення традиційного одягу в ритуальній культурі населення різних регіонів

України засвідчило зникнення одних традицій, зміну та стійкість інших у середині ХХ – на початку ХХІ ст. Зокрема, знакову роль на весіллі виконували як окремі види вбрання – сорочка, головні убори, так і весь стрій [19]. У різних етнографічних регіонах на весіллі зберігаються традиційні комплекси вбрання, хоч зазнає змін матеріал або декорування костюма. Що стосується етності, то його розвиток тривав упродовж ХХ ст. Здебільшого йдеться про промислове виробництво, моделювання з використанням народних традицій, творчість окремих майстрів. Однак більшість населення такий одяг у народному стилі сприймала як національне розмаїття радянського суспільства. Сценічні костюми, які шили для самодіяльних колективів, як правило, не мали зв'язку з місцевими традиціями.

Усе наповнюється новим змістом на початку ХХІ ст. Для дослідників актуальною стає нова тематика: реконструкція традиційного вбрання, створення авторського сучасного вбрання за народними мотивами, орнаментация, сценічний костюм тощо. Відродження традиційного вбрання засвідчило неперервність етнічних традицій в Україні. Ще раз варто підкреслити роль організаторів сайту «Рідна мода», що реалізував низку проєктів, пов'язаних з етнічною модою. Тут наголошували, що народне вбрання є складовою частиною відродження українського етносу, зосереджували увагу на його сучасному звучанні – поєднанні сучасних модних тенденцій, передових матеріалів і технологій з українськими традиціями [25]. Поширення набувають різні стилі сучасного вбрання з використанням народних традицій. Молоде покоління виявляє власні уподобання, вивчаючи цінності народного одягу. Набуло розвитку нове явище «масової» (у позитивному розумінні) культури у ХХІ ст., яке дослідники інтерпретують як «біографічний» фактор [32, с. 15–24]. Актуальне завдання для етнологів, мистецтвознавців, дизайнерів одягу – виявити принципи та мотиви перетворення певних ознак одягу в

культурно значущі. Приміром, цій темі присвячені статті І. Сиваш «Національний одяг як чинник етнокультури в контексті українського етнодизайну», зокрема використанню мотивів народного костюма України як чинника етнокультури у практиці професійних художників та дизайнерів ХХ – початку ХХІ ст. [29]. Авторка слушно зазначила, що результати, продемонстровані у колекціях одягу, переконливо фіксують особливості самоідентифікації дизайну з візуальними формами української етнографічної специфіки і, як закономірний наслідок, – традиційну культуру осмислено як ефективне джерело фешн-інновацій ХХ ст. Резонансними стали проекти, під час яких залучили відомих представників українського шоу-бізнесу та показали їх вбраннями у в національній стрій. Це, зокрема, фотороботи у проектах «Щирі. Спадщина», «Щирі. Свята» [31]. Українські зірки – співачки, телеведучі, артисти вбралися в національні костюми, щоб показати красу національного вбрання, й взяли участь у зйомках для календаря, презентуючи Західне Поділля, Покуття, Середню Наддніпрянщину, Гуцульщину та Галичину.

В останні роки значно зріс рівень знань широких кіл населення про народний одяг. Молодь активно вивчає різні джерела, літературу про народне вбрання. Знайомство з традиційним одягом різних регіонів надихнуло значну частину молодого покоління відтворювати зразки народного вбрання, зокрема народні вінки різних регіонів, наміста. Причому реконструкція автентичних комплексів на основі вивчення музейних колекцій, акцент на певних елементах створює образ сучасної людини. Наприклад, роботи арт-майстерні «Треті півні» [13], де за давніми світлинами відтворюють весільні вінки, представляючи їх разом з комплексами вбрання. Зокрема, це двадцять чудових жіночих фотопортретів. На чолі з дизайнер-

кою Домінікою Дикою майстерня створює дивовижні ансамблі етновбрання на основі вивчення традиційного одягу та архівних фотографій.

Інтерес до народної культури, бажання відкривати загалу захоплення народною піснею і вбранням згуртувало трьох учасників у проєкт «Баба Єлька». На основі вивчення та дослідження автентичного народного строю вони розпочали проєкт з метою відтворення регіонального та локального багатства строїв Кіровоградщини. Вбрання Кіровоградщини на сьогодні маловивчене, адже воно не було об'єктом спеціальних наукових досліджень, а музейні збірки репрезентують переважно колекції окремих видів одягу – здебільшого сорочок. Тому відтворення локальних традиційних комплексів вбрання із залученням до співпраці майстрів народної творчості, дизайнерів має непересічне значення. Учасники проєкту постійно здійснюють експедиції, записують матеріали про народну культуру, звичаї, пісні, оприлюднюють їх через Інтернет-сайти, тісно співпрацюють з обласним відділом народної творчості, фольклорними колективами Кіровоградщини. Проєкт відображає багатство народного одягу населення різних районів Кіровоградщини та є основою для створення ексклюзивних сценічних костюмів [2].

Народне традиційне вбрання є невичерпним інформативним джерелом для сучасників, джерелом творчості дизайнерів і одним із найважливіших чинників формування національної свідомості. Очевидно, найважливіше завдання для дослідників одягу – етнологів, мистецтвознавців, фольклористів – створення інформаційного каталогу народного одягу українців з репрезентацією напрацювань – польового, музейного, архівного матеріалу та робіт дизайнерів, майстрів традиційного одягу, для яких народне вбрання – основа творчості.

Джерела та література

1. Адруг А. Вишивка та гаптування Чернігова другої половини XVII – початку XVIII століть. *Сіверянський літопис*. 2020. № 1. С. 36–52.
2. Баба Єлька. URL : <https://www.facebook.com > Pages > Media > Art>.
3. Батюк Л. І. Назви одягу в «Актовій книзі Житомирського міського уряду кінця XVI ст.». *Питання історії української мови*. Київ, 1970. С. 19–26.
4. Войтів Г. В. Назви одягу в пам'ятках української мови XIV–XVIII ст. Автореф. дис. ... канд. філолог. наук. Спеціальність 10.02.01 – українська мова. Львів, 1995. 24 с.
5. Горобець В. Й. Лексика історично-мемуарної прози першої половини XVIII ст.: на матеріалі українських діаріушів. Київ: Наукова думка, 1979. 126 с.
6. Гримашевич Г. Одяг поліщука-шляхтича в XVI–XVII ст. (за матеріалами актових книг Житомирського гродського уряду). *Волинь – Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2007. Вип. 17. С. 149–158. URL : <http://eprints.zu.edu.ua>.
7. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 10. Традиційне повсякденне та обрядове вбрання / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2018. Т. 10. 640 с.
8. Історія декоративного мистецтва України : у 5 т. / голов. редкол.: Г. Скрипник (голов. ред.) [та ін.]; НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – Київ : [ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України], 2007 –. Т. 1 : Від найдавніших часів до пізнього середньовіччя / [Архипова Є., Боньковська С., Бурдо Н. та ін.]; редкол. тому: Г. Скрипник (голов. ред.) [та ін.]. 2010. 476 с., [98] арк. іл.
9. Ключко Л. Вивчення історії костюма давнього населення на території сучасної України. Використання в сучасному моделюванні. *Народний костюм як виразник національної ідентичності. Наук. збірник за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конференції*. Київ, 2008. С. 19–27.
10. Косміна О. Вышитая украинская рубашка: от белья к этническому символу. *Мода и дизайн: исторический опыт и новые технологии. Материалы XIV-й междунар. конференции*. СПб, 27–30 июня 2011 г. С. 370–374.
11. Етнічний довідник. – Ч. 2: Етнічні меншини в Україні / Ред. кол.: В. Євтух (гол. ред.), Л. Аза, Я. Дашкевич, О. Клевцова (відп. секр.) та ін. Центр етносоціологічних та етнополітичних досліджень Інституту соціології НАН України; Міністерство України у справах національностей та міграції; Інститут етнічних, регіональних та діаспорознавчих студій. Київ, 1996. С. 164–165.
12. Лекція Оксани Косміної «Міфи і факти про вишиванку...». URL : <http://uamoderna.com/lecture-kosmina-vyshyvanka>.
13. Майстерня Треті Півні – Home | Facebook. URL : <https://www.facebook.com > TretiPivni>.
14. Матюхіна О. А. Національний стиль в одязі як вираз національної самосвідомості. URL : www.ridnamoda.com.ua. Січень 2009 р.
15. Миронова Г. М. Назви одягу від давнини до сучасності. *Культура слова*. 1978. Вип. 14. С. 54–60.
16. Оксана Косміна, етнологія. URL: <https://www.ukrinform.ua/gubric-culture/2872015-oksana-kosmina-etnologina.html>.
17. Оксана Косміна: запорозькі козаки носили не шаровари, а вузькі полотняні штани. URL : <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/03/2/157122/>.
18. Олійник М. Український одяг у системі міської культури Києва (друга половина XIX – початок XXI століття): монографія / Марина Олійник; [голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України, ІМФЕ. Київ, 2017. 312 с.
19. Пилипак М. Українське весілля Східного Поділля середини XX – початку XXI століття: монографія. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України; Уфа : Уфимська філія МДГУ ім. М. О. Шолохова, 2015. 210 с.
20. Пономар Л. Знакова функція одягу в обрядовій культурі українців середини XX – початку XXI століття: прояви локальних традицій (за матеріалами експедицій). *Народна творчість та етнологія*. 2015. № 1. С. 32–38.
21. Пономар Л. Г. Народне вбрання як феномен культури у польських дослідженнях. Рецензія на наукове видання «Atlas polskich strojów ludowych. Stroje ludowe jako fenomen kulturowy». *Народна творчість та етнологія*. 2019. № 1. С. 96–100.
22. Пономар Л. Г. Сучасний контекст функціонування народного вбрання: традиції, новації та перспективи. *Традиційна культура України XXI ст. як складова культурної політики: сучасний стан, загрози, перспективи. Зб. наук. праць (у двох томах) за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції 21 жовтня 2016 р.* / Український центр культурних досліджень. Київ, 2016. Т. 1. С. 22–27.
23. Прилипко Я. П. Опыт реконструкции скифского костюма на материалах погребения скифянки из Вишневой могилы. *Курганы Степной Скифии: Сборник научных трудов*. Киев, 1991. С. 18–33.
24. Прилипко Я. П. Український народний одяг як джерело вивчення етнічної історії. *Народна творчість та етнологія*. 1971. № 5. С. 10–19.
25. Про нас. URL : www.ridnamoda.com.ua/18 січ. 2009 р.
26. Рабинович М. Г. Древнерусская одежда IX–XIII вв. *Древняя одежда народов Восточной Европы*. Москва, 1986. С. 40–62.
27. Реконструйована та осучаснена автентика. URL : <http://ridnamoda.com.ua/gms/6> травня 2011 р.
28. Седов В. В. Одежда восточных славян VI–IX вв. н. э. *Древняя одежда народов Восточной Европы*. Москва, 1986. 272 с. С. 30–39.

29. Сиваш І. Національний одяг як чинник етнокультури в контексті українського етнодизайну. *Мистецтвознавчі записки*. 2017. Вип. 31. С. 228–236.

30. Таранушенко С. А. «Полуботчишина» сорочка. *Наукові записки науково-дослідчої кафедри історії української культури*. Харків : ДВУ, 1925. Том 6. С. 365–369.

31. Щирі. URL : <http://theukrainians.org> > shhyri.

32. Brzezińska Anna Weronika. Strój ludowy – od biografii przedmiotu do tożsamości podmiotu. *Stroje ludowe jako fenomen kulturowy*, red. nauk. zesz. Mariola Tymochowicz, Anna Weronika Brzezińska, seria: „Atlas Polskich Strojów Ludowych”, t. 39, z. specjalny. Wrocław 2013. Wydawca : Polskie Towarzystwo Ludoznawcze. 268 s. S. 15–24.

References

1. ADRUH, Anatoliy. Embroidery and Goldwork of Chernihiv in the Second Half of the 17th – Early 18th Centuries. In: Volodymyr DIATLOV, ed.-in-chief. *Severyansky Chronicle*. 2020, no. 1, pp. 36–52 [in Ukrainian].

2. Baba Yelka [online] Available from: <https://www.facebook.com> > Pages > Media > Art [in Ukrainian].

3. BATIUK, L. Names of Clothes in the "Act Book of the Zhytomyr City Government of the Late 16th Century". *Issues of the Ukrainian Language History*. Kyiv, 1970, pp. 19–26 [in Ukrainian].

4. VOITIV, Hanna. *Names of Clothes in the Monuments of Ukrainian Language of the 14th – 18th Centuries*. Extended Abstract of a Ph.D. Thesis in Philology. Specialty 10.02.01. Lviv, 1995, 24 pp. [in Ukrainian].

5. GOROBETS, Vasyl. *Vocabulary of Historical and Memoir Prose of the First Half of the 18th Century: After the Material of Ukrainian Dairies*. Kyiv: Scientific thought, 1979, 126 pp. [in Ukrainian].

6. HRYMASHEVYCH, Halyna. Clothes of a Polishchuk-Nobleman in the 16th – 17th Centuries (After the Materials of the Act Books of Zhytomyr City Government). *Volhynia – Zhytomyrshchyna. Historical-Philological Collection in Regional Problems*. 2007, iss. 17, pp. 149–158 [online] Available from: <http://eprints.zu.edu.ua>. [in Ukrainian].

7. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *Ethnographic Image of Modern Ukraine. Corpus of Expeditionary Folklore-Ethnographic Materials*. Vol 10. Traditional Everyday and Ritual Attire. NAS of Ukraine; M. Rylskiy IASFE. Kyiv, 2018, 640 pp., ill. [in Ukrainian].

8. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *History of Decorative Art of Ukraine: in Five Volumes*. Vol. 1: *From the Most Ancient Times to Late Middle Ages / Yelyzaveta ARKHYPOVA, Sofiya BONKOVSKA, Nataliya BURDO, et al.* NAS of Ukraine, M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. Kyiv: [NAS of Ukraine M. Rylskiy IASFE], 2010, 476 pp., [98] folios of ills. [in Ukrainian].

9. KLOCHKO, Liubov. Study of the History of the Costume of Ancient Population on the Territory of Modern Ukraine. Use in Modern Modelling. In: Mykhailo SELIVACHOV, ed. *Folk Costume as an Expression of National Identity. Collected Scientific Papers after the Materials of All-*

Ukrainian Theoretical and Practical Conference. Kyiv, 2008, pp. 19–27 [in Ukrainian].

10. KOSMINA, Oksana. Embroidered Ukrainian Shirt: from Underwear to the Ethnic Symbol. *Fashion and Design: Historical Experience and New Technologies. Materials of the 14th International Conference*. St. Petersburg, June 27–30, 2011, pp. 370–374 [in Russian].

11. YEVTUKH, Volodymyr, ed.-in-chief. *Ethnic Reference Book*. – Part 2: Ethnic Minorities in Ukraine. Centre of Ethno-sociological and Ethno-political Researches of the NASU Institute of Sociology; Ministry of Ukraine in the Affairs of Nationalities and Migration; Institute of Ethnic, Regional and Diaspora Studies. Kyiv, 1996, pp. 164–165 [in Ukrainian].

12. Lecture by Oksana Kosmina *Myths and Facts about Vyshyvanka...* [online] Available from: <http://uamoderna.com> lecture-kosmina-vyshyvanka [in Ukrainian].

13. Workshop *Third Roosters – Home* | Facebook [online] Available from: <https://www.facebook.com> > TretiPivni [in Ukrainian].

14. MATIUKHINA, Oleksandra. *National Style in Clothing as an Expression of National Self-consciousness* [online]. Available from: www.ridnamoda.com.ua. [in Ukrainian].

15. MYRONOVA, H. Names of Clothes from the Ancient Times to the Present. *Culture of the Word*, 1978, iss. 14, pp. 54–60 [in Ukrainian].

16. KOSMINA, Oksana, ethnologist – Ukrinform [online]. Available from: www.ukrinform.ua > 8 Feb. 2020 [in Ukrainian].

17. KOSMINA, Oksana: *Zaporozhian Cossacks have Worn not Sirwal, but Tight Linen Trousers* [online] Available from: www.istpravda.com.ua > articles > 2020/03 [in Ukrainian].

18. OLIYNYK, Maryna. *Ukrainian Clothing in the System of Urban Culture of Kyiv (Mid to Late 19th – Early 21st Century): a Monograph*. Hanna SKRYPNYK, ed.-in-chief; NAS of Ukraine, IASFE. Kyiv, 2017, 312 pp. [in Ukrainian].

19. PYLYPAK, Maksym. *Ukrainian Wedding of Eastern Podilia in the Mid-20th – Early 21st Century: a Monograph*. Kyiv: NAS of Ukraine M. Rylskiy IASFE; Ufa: Ufa Branch of Mykhailo Sholokhov MSHU. 2015, 210 pp. [in Ukrainian].

20. PONOMAR, Liudmyla. Sign Function of Clothes in the Mid-XXth – Early XXIst-Century Ukrainian Ritual Culture: Manifestations of Local Traditions (After the Expeditionary Materials). In: Hanna SKRYPNYK, ed.-in-chief, *Folk Art and Ethnology*. Kyiv, 2015, no. 1, pp. 32–38 [in Ukrainian].
21. PONOMAR, Liudmyla. Folk Attire as a Cultural Phenomenon in Polish Studies. A Review of the Scientific Publication *ATLAS POLSKICH STROJÓW LUDOWYCH. Stroje ludowe jako fenomen kulturowy*. In: Hanna SKRYPNYK, ed.-in-chief, *Folk Art and Ethnology*. Kyiv, 2019, no. 1, pp. 96–100 [in Ukrainian].
22. PONOMAR, Liudmyla. Modern Context of the Functioning of Folk Costumes: Traditions, Innovations, and Prospects. In: Zoya BOSYK (compiler), Valentyna TELEUTSIA (ed.-in-chief). *Traditional Culture of Ukraine in the XXIst Century as a Component of Cultural Policy: Its Current Status, Threats, and Prospects: Collected Scientific Papers Based on the Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of October 21, 2016: in Two Volumes*. Ukrainian Centre for Cultural Research. Kyiv: NAGMSCA, 2016, vol. 1, pp. 22–27 [in Ukrainian].
23. PRYLYPKO, Yakiv. The Experience of Reconstructing a Scythian Costume Based on Materials from the Burial of a Scythian Woman from the Cherry Mound (Vyshneva Mohyla). In: Yuriy BOLTRYK, Kateryna BUNIATIAN, eds.-in-chief, *Mounds of Steppe Scythia: Collected Scientific Papers*. UkrSSR Academy of Sciences' Institute of Archeology. Kyiv: Scientific Thought, 1991, pp. 18–33 [in Russian].
24. PRYLYPKO, Yakiv. Ukrainian Folk Clothing as a Source of Studying Ethnic History. In: Oleksiy DEY, ed.-in-chief, *Folk Art and Ethnography*. Kyiv, 1971, no. 5, pp. 10–19 [in Ukrainian].
25. *About us* [online] Available from: www.ridnamoda.com.ua/18 Jan. 2009 p. [in Ukrainian].
26. RABINOVICH, Mikhail. Old-Russian Clothing of the 9th – 13th Centuries. *Ancient Clothing of the People of Eastern Europe*. Moscow, 1986, pp. 40–62 [in Russian].
27. *Reconstructed and Modernized Authenticity* [online] Available from: <http://ridnamoda.com.ua/rms/6> May 2011 [in Ukrainian].
28. SEDOV, Valentin. Clothes of Eastern Slavs of the 6th – 9th Centuries A. D. *Ancient Clothing of the People of Eastern Europe*. Moscow, 1986, pp. 30–39 [in Russian].
29. SYVASH, Ilona. National Clothing as a Factor of Ethnoculture in the Context of Ukrainian Ethnodesign. In: Valentyna REDIA, ed.-in-chief. *Notes on Art Criticism*. 2017, iss. 31, pp. 228–236 [in Ukrainian].
30. TARANUSHENKO, Stepan. "Polubotchyshyna" Shirt. *Scientific Notes of the Research Department of the History of Ukrainian Culture*. Kharkiv: DVU, 1925, vol. 6, pp. 365–369 [in Ukrainian].
31. *Sincere* [online] Available from: <http://theukrainians.org/shhyri> [in Ukrainian].
32. BRZEZIŃSKA, Anna Weronika. Strój ludowy – od biografii przedmiotu do tożsamości podmiotu [Folk Costumes: From the History of the Object to the Identity of the Subject]. In: Anna Weronika BRZEZIŃSKA and Mariola TYMOCHOWICZ, eds.-in-chief, *Atlas Polskich Strojów Ludowych: Stroje ludowe jako fenomen kulturowy (t. 39, z. specjalny)* [The Atlas of Polish Folk Costumes: Folk Attire as a Cultural Phenomenon. Vol. 39, special issue]. Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze [Polish Ethnological Society], 2013, 268 pp., pp. 15–24 [in Polish].